

Artikkeleita

Ulkoisten tekijöiden merkitys Suomen taluskriisissä*

JUHA TARKKA

1. Johdanto

Suomen talous on 1990-luvulla kokenut vuosisadan pahimman rauhanaikaisen taluskriisinsä. Talouden suorituskyky on dramaattisesti heikentynyt, mistä kertoo BKT:n supistuminen noin 14 prosentilla aikana, jonka kuluessa sen oli ennustettu kasvavan liki 10 prosenttia. Näin on käynyt, vaikka talouden kansainvälinen kilpailukyky on kohentunut rajusti sekä kustannusten karsimisen että valuuttakurssimuutosten tuloksena, ja vaikka valtio velkaantuu ennätystahtia. Monet aiemmin varmoina pidetyt taloudelliset instituutiot ja järjestelmät ovat joutuneet vaikeuksiin. Esimerkkinä tästä voi mainita säästöpankkien kohtalon tai työeläkejärjestelmän rahoituksesta käydyn keskustelun.

Tämän kriisin syiden ja vaikutusten selvittäminen on ekonomistikunnalle hyvin tärkeä haaste, joka ei lähivuosina poistu, vaikka kriisistä ja sitä seuranneesta lamasta vähitellen päästäänkin irti. Koetun kriisin poikkeuksellinen vakavuus antaa päinvastoin aiheen odottaa, että se motivoi makrotaloudellista ja taloushistoriallista tutkimusta vielä monien vuosien ajan. Samalla tavallahan 1930-luvun maailmanpula on vuosikymmenien ajan synnyttänyt

tutkimusta, joka ei ainoastaan ole selvitellyt tuon laman syitä, vaan on myös muuttanut kansantaloustieteen kasvot. Tunnetusti sekä keynesiläisyyden että monetarismin juuret voidaan johtaa 1930-luvun kokemusten herättämiin kysymyksenasetteluihin.

Tutkimuksellinen haaste on nyt tietyssä mielessä kansallista laatua, koska tämänkertainen kriisi on iskenyt Suomeen pahemmin kuin useimpiin muihin maihin. Haaste on silti ohittamaton. Suomalaiset haluavat tietää, mistä syistä viime vuosien suuret taloudelliset vaikeudet ovat viime kädessä johtuneet. Talouspolitiikot keskustelevat todennäköisesti vielä pitkään siitä, mitä johtopäätöksiä viime vuosien kokemuksista on tehtävä talouden rakenteiden kehittämistä ajatellen. Epäilemättä viime vuosien taloudellinen painajainen vaikuttaa vahvasti myös tulevan suhdannepolitiikan linjauksiin. Jäsennellyn tiedon kysyntä on näin ollen nyt poikkeuksellisen suuri. Ekonomistikunnan tehtävänä on vastata tähän haasteeseen ja selvittää, mitkä tekijät aiheuttivat 1980-luvun lopulla käynnistyneen noususuhdanteen katkeamisen, ja myös tutkia talouspolitiikan vaihtoehtoja ja valintoja kriisin ja laman aikana.

Keskustelu, joka etsii taluskriisille ja lammalle ymmärrettävää hahmoa, etenee oman logiikkansa mukaan. Se alkoi talouspoliittisista puheenvuoroista ja jatkuu erilaisten yhteenve-

* Plenum-esityelmä XVI Kansantaloustieteen päivillä Tampereella 14.2.1994.

tojen ja katsausten kautta varsinaisiin tutkimuksiin. Toistaiseksi varsinaisten tutkimuksellisten avausten joukko on jäänyt melko pieneksi. Merkittävimpiä ovat VM:n kansantalousosaston jo vuoden 1992 alussa julkaisema katsaus (VM 1992) sekä kahden tunnetun professoriryhmän aikaansaannokset. Näistä toinen on syntynyt ruotsalaisesta toimeksiannosta (*Honkapohja, Koskela ja Paunio* 1993) ja toinen ryhmä on laatinut raporttinsa Suomen Pankin pyynnöstä (*Bordes, Currie ja Söderström* 1993).

Toistaiseksi julkaistujen, taluskriisiä koskevien selvitysten käsittelytapa on ollut lähinnä kuvaileva. Niiden pääasiallisena tavoitteena on ollut koota viime vuosien taloudellisista tapahtumista johdonmukaisesti etenevä kertomus. Kvantitatiivisen tilastotiedon merkitys on ollut lähinnä havainnollistava. Tämä kuvaileva vaihe on varmasti lamatutkimuksen välttämätön lähtökohta, mutta tutkimus ei kuitenkaan voi jäädä siihen enää pitkäksi aikaa. Taloustieteilijöiden on edettävä vaiheeseen, jossa kriisin syistä ja lamavuosien talouspolitiikan vaikutuksista tehdään analyttisempaa tutkimusta kuin mihin on toistaiseksi päästy. Tällöin on määriteltävä vaihtoehtoisia hypoteeseja ja selitysmalleja, joita voidaan systemaattisesti perustella ja verrata keskenään, ehkä testatakin.

Tässä esityksessä tarkastelen Suomea vuosina 1990-1991 kohdanneen taluskriisin syitä ja tämän kriisin perimmäistä luonnetta. Mahdollisia lamaselityksiä on tarjolla runsaasti. Mainitsemani tutkimukset ja lukuisat muut tähänastiset puheenvuorot ovat luetelleet mm. seuraavan joukon laman syitä tai sitä pahentaneita tekijöitä:

1. Kielteiset muutokset taloudellisessa ympäristössä:

- itäviennin romahdus
- länsimarkkinoiden taantuma
- vaihtosuhteen heikkeneminen
- kansainvälisten reaalkorkojen nousu

2. Spekulatiivisen luottokuplan puhkeaminen:

- varallisuusarvojen romahdus
- yritysten ja kotitalouksien rahoitusvaikeudet

– pankkikriisi

3. Ylikuumentuneen korkeasuhdanteen perintö:

- vaihtotaseen vaje
- kertynyt ulkomainen velkataakka
- heikentynyt kansainvälinen kilpailukyky

4. Rakenteelliset tekijät:

- vientisektorin riittämätön kapasiteetti
- jäykkä työmarkkinajärjestelmä
- raskas ja vinouttava verotus
- tehokkaan kilpailun puute

5. Talouspolitiikka:

- vuosien 1989-1992 kireä rahapolitiikka

Kaikilla näillä tekijöillä on todennäköisesti merkityksensä tapahtuneen kehityksen osina. Varsinaisina selityksinä ne eivät kuitenkaan ole toisiinsa verrattavissa eivätkä muodosta varsinaisia vaihtoehtoja. Esimerkiksi ne rahoitusvaikeudet, jotka liittyvät "luottokuplan" puhkeamiseen, voidaan ainakin osaksi nähdä myös taloudellisen taantumun seurauksena, eikä välttämättä taantumun syynä. Viime kädessä rahoituskriisi ehkä siis voitaisiinkin palauttaa idäntiennin supistumisen, rahapolitiikan tai jonkin muun syyn tiliin. Tässä mielessä osa ns. välittömistä syistä on pikemminkin välittäviä tekijöitä, joiden kautta talouteen kohdistuneet impulssit vaikuttivat.

Syiden ja vaikutusten vyyhteä kannattaa lähteä purkamaan kysymällä, miten suuri osa Suomen taluskriisistä voidaan selittää ulkoisilla tekijöillä, ts. idänkaupalla, länsimarkkinoiden taantumalla, vaihtosuhteen heikkenemisellä ja kansainvälisten reaalkorkojen nousulla. Tähän kysymykseen vastaaminen on väistämättä lamatutkimuksen ensimmäinen tehtävä. Vastan jälkeen voidaan edetä tarkastelemaan, mitkä olivat talouspolitiikan todelliset vaihtoehdot ja mikä oli kotimaisten, korkeasuhdanteen ajalta periytyneiden tasapaino-ongelmien merkitys.

Mainituissa selvityksissä korostetaan yleensä Suomen taluskriisin kotoperäistä luonnetta, esittämättä kuitenkaan kovin täsmällisiä arvioita eri syiden suhteellisesta merkityksestä. Erityisesti Bordes, Currie ja Söderström painottavat rahoitusmarkkinoiden deregulaation ja sitä

seuranneella talouden nousukaudella tapahtuneen velkaantumisen merkitystä. Ulkomaiset tekijät näyttävät tällöin vain ikään kuin viimeisenä sysäyksenä, joka laukaisee jo muutenkin väistämättömän romahduksen. Toistaiseksi ainoat kvantitatiiviset laskelmat ulkoisten tekijöiden kokonaistaloudellisesta merkityksestä esittänyt VM:n kansantalousosasto (VM 1992, liite1). Näissä laskelmissa ulkoisten tekijöiden välitön merkitys on tuntuva, muttei kuitenkaan ratkaiseva. Valtaosa tuotannon supistumisesta johtuu VM:n julkaisemien laskelmien mukaan kotimaisista tekijöistä ja talouden omasta dynamiikasta. Sama arvio sisältyy OECD:n kesällä 1992 julkaisemaan raporttiin.

Tähän asti laadituissa analyyseissa on yleensä tarkasteltu Suomen taloutta kohdanneita ulkoisia shokkeja osittaisesta näkökulmasta, kiinnittäen huomiota näiden shokkien välittömiin vaikutuksiin kokonaiskysyntään, työllisyyteen ja kansantalouden käytettävissä olevaan tuloon. Tämä osittaisnäkökulma johtaa kuitenkin tietyissä tapauksissa ulkoisten impulssien merkittävään aliarviointiin. Ulkoisten tekijöiden vaikutuksista ei voida saada oikeaa kuvaa, ellei oteta huomioon kaikkia niitä sopeutumisprosesseja, joita nämä tekijät käynnistävät. Erityisen tärkeää on, että ulkoisten tekijöiden maksutasevaikutukset otetaan huomioon. Kun näin tehdään, kuva vientimarkkinoiden ja yleensä kansainvälisten tekijöiden osuudesta Suomen talouskriisiin muuttuu ratkaisevasti.

Esitykseni rakentuu seuraavasti. Aluksi selvittelen analyysini peruslähtökohtaa, jonka mukaan eri shokkien merkitystä nykyisen talouskriisin synnylle pitäisi tarkastella nimenomaan maksutasenäkökulmasta käsin. Tämä perustuu arvioon, jonka mukaan jo kriisin alkaessa ulkoinen tasapaino muodosti Suomen kansantaloudelle "sitovan rajoitteen", ja käynnistymässä oli sopeutuminen kohti parempaa ulkoista tasapainoa. En kuitenkaan ota tätä arviota, enkä maksutasenäkökulmaa yleensä annettuna, vaan pyrin myös kriittisesti arvioimaan sen järkevyyttä. Käsittelen lyhyesti myös

sitä, miten ulkoisten shokkien aiheuttamaa maksutasesopeutuksen tarvetta voidaan periaatteessa yleensä arvioida.

Näistä lähtökohdista käsin tarkastelen tärkeimpiä Suomen taloutta vuosina 1990-1991 koetelleita ulkoisia shokkeja, yrittäen kvantifioida niiden vaikutusta Suomen maksutaseeseen. Eri ulkoisten häiriöiden kvantifioinnin jälkeen vertaan niiden yhteenlaskettua vaikutusta siihen tasapainottomuuteen joka Suomen taloudessa vallitsi kriisin alkaessa, ehkä edeltävän noususuhdanteen perintönä. Vaikka lähtökohtatilanteessa vallinneen sopeutumistarpeen suuruuden arviointi on väistämättä erittäin epävarmalla pohjalla, tarjoaa tämä lähestymistapa melkein ainoan keinon arvioida kysymystä, mikä oli ulkoisten häiriöiden vaikutus Suomen kansantaloutta kohdanneisiin vaikeuksiin.

2. Maksutasetilanne ennen kriisiä

Suomi koki 1980-luvun lopulla korkeasuhdanteen, joka huipentui vuonna 1989. BKT:n volyyymi oli tuolloin kasvanut pari vuotta 5 prosentin vuosivauhtia. Työttömyysaste oli painunut 3.5 prosenttiin ja se oli edelleen alenemaan päin. Korkeasuhdanne oli kuitenkin horjuttanut kansantalouden ulkoista tasapainoa pahasti. Vaihrotaseen vajuus oli revennyt 25 miljardiin markkaan, mikä vastasi lähes 5 % bruttokansantuotteen arvosta. Ulkoisen tasapainon horjumiseen välittömästi vaikuttaneista syistä suurimmat olivat toisaalta rakennusinvestointien ennätysmäinen kasvu, toisaalta kotitaloussektorin säästämisen väheneminen.

Tällaisessa tilanteessa on luonnollista, että niin ekonomistien kuin talouspoliittisten päätöksentekijöidenkin huomio kohdistui vaihtotaseen kehitykseen ja sitä koskeviin ennusteisiin. Jo keväällä 1989 TTT:n katsauksessa kirjoitettiin näin:

"Pitkään jatkuneen vakaan kasvukauden jälkeen Suomen kansantalouden tasapaino on siis alkanut järkkäyä ... vaihtotaseen alijäämä on

lisääntynyt pitkän päälle kestävämmälle tasolle." (TTT 1989, 6.)

Muiden tutkimuslaitosten viestit olivat samansuuntaisia. Syksyllä 1989 VM:n kansantalousosasto totesi budjetin liitteessä näin:

"Jos vaihtotaseen alijäämän kasvua ei saada pysäytetyksi, kansantalous joutuu sopeutumaan pakosta; tällöin tuotannon kasvu hidastuu tuntuvasti ja työttömyys lisääntyy." (VM 1989b, s. 14.)

Sopeutumistarpeen suuruutta koetettiin eri tahoilla myös kvantifioida. Toukokuussa 1989 ilmestyneessä keskipitkän aikavälin kehitysarviossa VM:n kansantalousosasto arvioi, että kestävä tasapainon palauttaminen maksutaseeseen onnistuisi, jos kauppasetta voitaisiin pysyvästi parantaa noin 4 mrd. markalla. Tällöin ulkomainen nettovelka arvioitiin voitavan vakiinnuttaa alle 23 prosenttiin BKT:n arvosta (VM 1989a, 26-32). Käsitys, jonka mukaan ulkomainen velkaantuminen oli muodostunut koko talouspolitiikkaa hallitsevaksi rajoitteeksi, oli vuoden 1990 alkukuukausiin mennessä jo yksimielisesti hyväksytty niin tutkimuslaitosten kuin talouspoliittisten päätöksentekijöidenkin keskuudessa. Valtiovarainministeriön ja eri tutkimuslaitosten laatimissa arvioissa vaadittiin yksimielisesti vaihtotaseen tasapainon parantamista ja varoitettiin tasapaino-ongelmien korjaamisen olevan sitä vaikeampaa, mitä myöhemmäksi tätä lykättäisiin.

Suomen talouskriisin syiden arvioinnin kannalta näiden analyysien kertaamisen tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että tuohon tilannearvioon päädyttiin jo ennen kuin talouteen kohdistui sarja ulkomaisia impulsseja, jotka edelleen heikensivät vaihtotasetta. Tärkeimpiä näistä horjuttavista impulsseista olivat ulkomaankaupan vaihtosuhteen heikkeneminen, kansainvälinen reaalikorkojen nousu, Suomen idänviennin romahdus ja läntisten teollisuusmaiden ajautuminen taantumaan.

Oleennaista on, että nämä luettelemani impulssit tulivat kaikki yllätyksinä niin ennustelaitoksille, talouspolitiikan päättäjille kuin pääomamarkkinoiden ammattilaisillekin. Aina-

kaan niitä ei oltu otettu huomioon julkaistuissa ennusteissa, jotka kyllä muutenkin osoittivat ulkoisen tasapainon huolestuttavaa heikkoutta. Toinen olennainen näkökohta on, että kun nämä ulkoiset shokit iskivät Suomeen, niitä pidettiin pysyväisluonteisina muutoksina Suomen kansantalouden ulkoisessa ympäristössä. Yllättävyydestä ja pysyvyydestä johtuen nämä impulssit muuttivat selvästi Suomen kansantalouden ulkoisen tasapainon ehtoja siitä, mitä aiemmissa ennustelaskelmissa oli oletettu. Uudessa tilanteessa sopeutuminen pitkällä aikavälillä kestäväan maksutaseen tasapainoon oli aiempaa isompi tehtävä. Jos jo aikaisemmin oli ollut syytä olettaa, että tasapainon palauttaminen vaati välttämättä joko kokonaisyksynnän vähentämistä tai kansainvälisen kilpailukyvyyn parantamista tai molempia, niin uudessa tilanteessa nämä vaatimukset olivat kiistatta vielä suuremmat.

3. Sopeutumisen logiikka

Koska suomalaisten ekonomistien ja talouspoliittisten päättäjien analyysi noususuhdanteen jälkeän vallinneesta tilanteesta oli, että ulkomaisen velan kasvu muodosti talouden kehitykselle vakavimman uhkatekijän, on syytä tarkastella ulkomaiseen velkaantumiseen ja ulkoisen tasapaino palauttamiseen liittyviä periaatteellisia kysymyksiä hiukan yksityiskohtaisemmin.

Kansantalouden ulkomaisen velkaantuneisuuden kehitystä voidaan tutkia seuraavan tunnetun kaavan avulla:

$$(1) \quad \Delta d = (r - g)d - b$$

jossa

d = ulkomainen nettovelka suhteessa vientituloihin,

b = ns. primäärinen vientilyijäämä suhteessa vientituloihin,

r = ulkomaisen velan korko,

g = vientitulojen kasvuvauhti,

Δd = velkaantumisasteen (nettovelka/vientitu-

lot) muutos.

Primäärisellä ylijäämällä tarkoitetaan vaihtotasetta ilman korkoja; käytännössä tämä vastaa tavara- ja palvelukaupan ylijäämää, josta vähennetään ulkomaiset tulonsiirrot kuten kehitysapu. Jatkossa käytän yksinkertaisuuden vuoksi termiä vientilyijäämä (tai suhteellinen vientilyijäämä, koska se on kaavoissa esitetty suhteessa vientituloihin).

Asettamalla $\Delta d = 0$, yhtälöstä (1) voidaan ratkaista se suhteellinen vientilyijäämä, joka pitäisi velkaantumisasteen ennallaan:

$$(2) \quad b^* = (r - g)d$$

Lausekkeen (2) mukaista vientilyijäämää voidaan nimittää pienimmäksi kestäväksi vientilyijäämäksi. Tämä tarkoittaa sitä, että jos vientilyijäämä pitäisi pysyvästi asettaa jollekin kiinteälle tasolle, niin lausekkeen osoittama taso on pienin mahdollinen (olettaen, että korko r ja tulojen kasvuvauhti g pysyvät ajassa vakioina). Ellei lausekkeen osoittamaan vientilyijäämään ylletä, velkaantumisaste kasvaa rajatta. Samalla myös korkomenojen suhde vientituloihin kasvaisi rajatta, ja niitä katettaisiin jatkuvasti uuden velan avulla. Pääomamarkkinat toimivat kuitenkin siten, että tällainen "räjähtävä" velkautusstrategia ei voi muodostaa pysyvää ratkaisua.

Pienimmän kestäväen vientilyijäämän ja tosiasiallisen vientilyijäämän erotus osoittaa vähemmän ulkoisen sopeutumisen, jolla ulkomainen velkaantuminen saadaan stabiloitumaan. Tämä sopeutumistarve ei kuitenkaan ole välittömästi pakottava. Tiedetäänhän, että velkaantunutkin kansantalous voi tilapäisesti ylläpitää alijäämäistä kauppasetta. Tällä on kuitenkin hintansa. Kun ulkoista sopeutumista siirretään tulevaisuuteen, velkaantuminen kasvaa, joten tulevaisuuteen lykättyä ulkoinen sopeutuminen on aina suurempi. Pienin mahdollinen sopeutuminen riittää siis vain, jos sopeutuminen tapahtuu heti.

Sopeutuminen on poliittisesti ja kansalais-

ten hyvinvoinnin kannalta yleensä epämiellyttävä prosessi, koska kauppataseen parantamistoimet samalla vähentävät kulutus- ja investointimahdollisuuksia. Kiusaus sopeutumisen lykkäämiseen ja siis velkaantumisen lisäämiseen on ymmärrettävästi usein suuri. Kysymys, miten kauan lykkääminen on mahdollista, riippuu ulkomaisen velkaantumisen rajoista, ja näiden rajojen arviointi muodostaa tunnetusti yhden kansainvälisen rahoituksen ja taloudellisen kehityksen tutkimuksen iäisyyskysymyksistä.

Se, miten suuren velan tietty kansantalous voi kestää, riippuu viime kädessä siitä, miten suuria kauppataseen ylijäämiä tämä talous pystyy pysyvästi tuottamaan (ja on poliittisesti valmis ylläpitämään). Mitä helpommin kauppataseen ylijäämää voidaan tarvittaessa lisätä, sitä enemmän voidaan myös velkaantua. Jos sopeutumista lykätään ja ulkomaisen velkaantuneisuuden annetaan kasvaa, tämä voi jatkua enintään niin pitkään kunnes sopeutumisen vaatima vientilyijäämä on kasvanut talouden sietokyvyn äärirajalle (ks. *Cohen 1991*).

Tässä esitetyn analyysin perusteella voidaan selvittää, miten suuria sopeutumistarpeita pysyvät muutokset kansantalouden vientituloissa, koroissa ja muissa velkaantumismahdollisuuksiin vaikuttavissa tekijöissä vähintään aiheuttavat. Jos vientitulojen muutoksia käsitellään eksogeenisinä, sopeutumistarve näkyy ensi sijassa tuonnin supistamistarpeena. Kysymys on tällöin, paljonko tuonnin olisi vähennyttävä, jos sopeutuminen ulkoisten tekijöiden muutoksiin toteutettaisiin välittömästi.

Kirjoitetaan tätä varten suhteellinen vientilyijäämä "auki" seuraavasti:

$$(3) \quad b = \frac{PX - M}{PX}$$

jossa

X = vientitulot tavaroista ja palveluista,

M = tuontimenot tavaroista ja palveluista,

P = ulkomaankaupan vaihtosuhte (viennin

hinta suhteessa tuonnin hintaan).

Pienimpään riittävään sopeutumiseen johtava tuonnin määrä voidaan esittää seuraavasti:

$$(4) \quad M^* = PX - (r - g)D$$

jossa

M^* = vähimmän sopeutuksen edellyttämä tuonnin määrä,

D = ulkomaisen velan arvo ($D = dPX$).

Kaavan (4) perusteella voidaan arvioida, kuinka velkaantumisen taloudellisissa edellytyksissä tapahtuvat muutokset vaikuttavat tuonnin sopeutustarpeeseen. Tästä asiasta voidaan esittää seuraava hajotelma:

$$(5) \quad \Delta M^* = PX\left(\frac{\Delta P}{P}\right) + PX\left(\frac{\Delta X}{X}\right) + D\Delta g - D\Delta r$$

Tässä merkki Δ viittaa muutoksiin. $\Delta P/P$ ja $\Delta X/X$ tarkoittavat siten suhteellisia muutoksia vaihtosuhteessa ja vientituloissa. Tuonnin suhteellinen sopeutumistarve muuttuu lausekkeen (5) osoittamalla tavalla, kun vaihtosuhteessa, viennin määrässä, tulojen odotetussa kasvuvauhdissa tai korossa tapahtuu pysyviksi oletettuja muutoksia. Lauseke osoittaa pienimmän tuonnin muutoksen, jolla sopeutumisesta selvitään. Velkaantumisen dynaamisista lainalaisuudesta johtuu, että eri tekijöiden muutoksen aiheuttamat sopeutumistarpeet ovat lausekkeen (5) osoittamia suurempia, jos sopeutuminen ei tapahdu heti. Tällaista hajotelmaa voidaan käyttää myös arvioitaessa Suomen kansantalouden kohtaamien ulkoisten shokkien vaikutuksia.

On vielä korostettava, että tämä sopeutumistarpeita koskeva analyysi on pätevä vain siinä tapauksessa, että ulkoisessa ympäristössä tapahtuvat muutokset koetaan pysyvinä. Jos ulkoisissa olosuhteissa tapahtuvat muutokset ovat tilapäisiä, ei kokonaistaloudellista sopeutumista tarvita. Tällöin syntyvät vaihtotaseen alijäämät (tai ylijäämät) voidaan rahoittaa ulkomaisella velalla. Kysymys ulkoisten häiriöiden pysyvyydestä (eli niiden persistenssistä) on

pienien avoimien talouksien kannalta kohtalonkysymys, koska siitä paljolti riippuu suhdanteita tasoittavan finanssipolitiikan käyttökelpoisuus. Jos suhdannevaihtelut johtuvat pysyviksi odotetuista muutoksista esimerkiksi vaihtosuhteessa, niin suhdannepolitiikan käyttö kokonaiskysynnän vakauttamiseen johtaa vääjäämättä velkakriiseihin ja sopeutumisongelmien kärjistymiseen (Tarkka 1993).

Kansantalouden sopeutuminen ulkoisten shokkien aiheuttamaan maksutaseongelmaan voi tunnetusti tapahtua eri tavoin. Perinteisesti tässä on erotettu kaksi pääasiallista sopeutusmuotoa, kokonaiskysynnän väheneminen (expenditure reduction) ja kysynnän siirtyminen (expenditure shifting). Kokonaiskysynnän väheneminen palauttaa tasapainon sitä kautta, että tuonti vähenee. Kysynnän siirtyminen taas perustuu kilpailukyvyyn paranemiseen joko valuuttakurssien jouston tai kotimaisen kustannustason suhteellisen alenemisen tuloksena. Tällöin tuontiin suuntautuva osuus kotimaisesta kysynnästä vähenee, ja viennin volyyymi kasvaa. Jos ns. *Marshall-Lerner*-ehto on voimassa, kauppatase samalla paranee ja näin korjaa ulkoista tasapainoa.

Sopeutumisen muodoista riippuu, millä tavoin ulkoiset shokit vaikuttavat talouden eri makrosuureisiin, kuten kokonaiskysynnän tasoon, työllisyyteen tai inflaatiiovauhtiin. Jos sopeutuminen esimerkiksi tapahtuu yksinomaan kokonaiskysynnän vähenemisen kautta, vaikutukset BKT:n määrään ovat suuret; niitä voidaan tällöin arvioida tuonnin BKT-joustopäätteen avulla. Mikäli taloudessa tapahtuu sopeutumisen aikana myös kysynnän siirtymistä tuonnista kotimarkkinoille, sopeutumisen BKT-vaikutukset voivat olla pienemmät. Tämä riippuu niistä prosesseista, joiden tuloksena kysynnän siirtyminen tapahtuu (Krugman 1988).

Koska kriisi voidaan absorboida talouteen usealla eri tavalla, on analyttiselta kannalta välttämätöntä erottaa toisistaan talouteen kohdistuvat shokit ja niiden käynnistämät sopeutu-

misprosessit. Tämä pätee myös Suomen viime vuosien talouskriisin tarkastelussa. Ulkoisten shokkien suuruuden perusteella voidaan tällöin korkeintaan päätellä, kuinka syvän taantumana niiden vaatima sopeutuminen olisi enimmillään voinut käynnistää; tosiasiallisen sopeutumisen muodoista riippuu, miten vakavia seuraukset sitten ovat. Ulkoisten häiriöiden suuruuden, yllätyksellisyyden ja pysyvyyden arviointi kertoo toisin sanoen sen, mikä kriisipotentiali niihin sisältyi, eikä välttämättä sitä, paljonko ne täsmälleen ovat vaikuttaneet.

4. Ulkoisten tekijöiden kvantifiointia

Seuraavaksi siirryn arvioimaan sitä, kuinka suuri välitön vaikutus edellä mainitsemillani neljällä ulkoisella impulssilla oli Suomen vaihtotaseen tasapainoon vuosina 1990-1991. Suoritan analyysin siten, että käsitelen ensiksi eri impulsseja kutakin vuorollaan ja kokoan sitten tulokset yhteen. Shokkien kvantifiointi tapahtuu vertaamalla ennen shokkeja tehtyjä ennusteita vuosina 1990-1991 toteutuneeseen kehitykseen. Niiden pysyvyyden arviointi puolestaan tapahtuu tarkastelemalla sitä, miten tapahtuneet yllättävät shokit vaikuttivat ennustajien käsityksiin tulevaisuudesta.

4.1 Idänkaupan romahdus

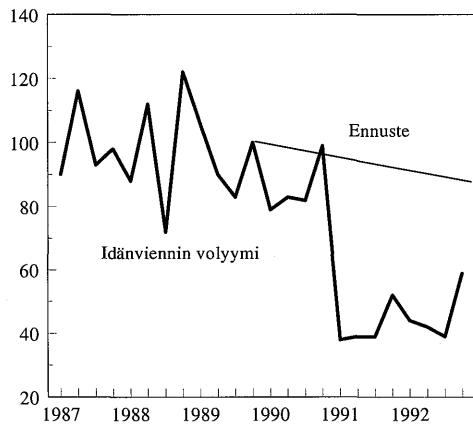
Useimmin mainittu ulkoinen tekijä, joka on vaikuttanut Suomen talouskriisiin on Neuvostoliittoon suuntautuvan viennin romahdus. 1980-luvun loppuvuosina Suomen viennin arvosta noin 15 % oli suuntautunut Neuvostoliittoon. Vienti ei ollut valuuttapohjaista, vaan maksut tapahtuivat clearing-tilien kautta. Clearingjärjestelmällä oli lähinnä se merkitys, että Neuvostoliittolaiset organisaatiot saattoivat maksaa ostonsa Suomesta ruplilla. Ostot muista länsimaista piti sitävastoin maksaa kovilla valuutoilla, joista oli pulaa Neuvostoliitossa ja joiden käyttöä pyrittiin voimakkaasti rajoittamaan. Ruplapohjainen maksujärjestelmä antoi näin

ollen suomalaisille viejille neuvostomarkkinoilla edun, joka on vaikeasti kvantifioitavissa, mutta tuntui selvästi käytännössä. Suomen Pankki oli sitäpaitsi myöntänyt clearingtilien kautta Neuvostoliitolle ajoittain huomattavaa luottoa, jolla käytännössä rahoitettiin ostoja Suomesta ja ylläpidettiin kauppaa.

Clearingjärjestelmä ei ollut enää 1990-luvulla elinkelpoinen. Se ei sopinut Neuvostoliiton talousuudistuksen tavoitteisiin, ja vielä vähemmän niihin periaatteisiin joiden varassa uusi Venäjä on koettanut jälleenrakentaa taloutaan. Vuoden 1990 lopussa maksujen välitysruplamääräisen clearingtilin välityksellä lopetettiin, eräitä rästimaksuja lukuunottamatta. Clearingjärjestelmän lopettamisen yhteydessä vientitoimitukset romahtivat jyrkästi (kuvio 1). Romahdus tuli kuitenkin ekonomisteille yllätyksenä. Vuonna 1989 ja vielä vuonna 1990 alussa tehdyissä maksutase-ennusteissa uskottiin yleisesti idänkaupan jatkuvan tulevaisuudessa lähes entisen laajuisena. Kuviossa esitetty ennuste on ETLAn toukokuussa 1989 julkaisema keskipitkän ajan arvio, joka osoitti idänviennin 3.5 prosentin vuotuista supistumista. Muiden laitosten ennusteet olivat samantapaisia.

Kun pyritään kvantifioimaan neuvostososia-

Kuvio 1. Idänviennin volyyymikehitys

lismien romahtamisen välittömiä vaikutuksia Suomen vientiin, on lähtötaso syytä asettaa vuoden 1988 mukaan. Tämä johtuu siitä, että Neuvostoliiton maksuvaikeudet ja Suomen pyrkimys rajoittaa clearing-tilin kautta tapahtunutta luotonantoon ostajalle vähensivät idänkauppaa jo vuonna 1989. Näin arvioiden mukaan clearing-kaupan päättyminen vähensi Suomen ns. itämarkkinoille suuntautuvan viennin määrää noin 60 prosenttia. Arvoltaan tämä merkitsi noin 9 miljardin markan tulojen menetystä.

Voidaan kysyä, oliko idänkaupan romahduksen aiheuttama maksutaseen sopeutustarve todella suuruudeltaan aivan yhtä suuri kuin pois jääneen viennin arvo. Vastaus tähän kysymykseen riippuu siitä, koettiin idänkaupan romahdus luonteeltaan pysyväksi muutokseksi, ja siitä, arvioitiinko olevan mahdollista korvata tapahtunut menetys länsivientiä lisäämällä ilman yleistä palkkatason laskua, devalvaatiota tai muuta vastaavaa kokonaistaloudellista sopeutumista. Tarkastelemalla eri ennustelaitosten julkaisemia analyyseja voidaan päätellä, että muutos todella koettiin pysyväksi, ja erittäin vaikeasti länsimarkkinoilla korvattavaksi (Kajaste 1992).

4.2 Länsimarkkinoiden taantuma

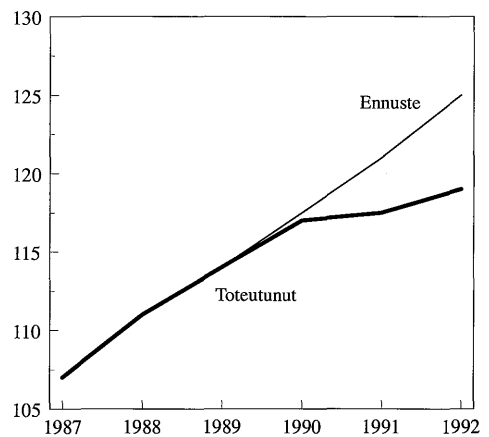
Vuonna 1989 taloudellinen kasvu Suomen viennin länsimarkkinoilla oli vielä voimakasta. Vuoden 1990 alussa myös tulevaa kasvua koskevat odotukset olivat vielä optimistiset. ETLAn vuoden 1990 toukokuussa julkistaman arvion mukaan "kansainvälisen talouden kasvunäkymät seuraavalle viisivuotisjaksolle ovat suotuisat" (ETLA 1990, 5). ETLA ennusti tuolloin BKT:n kasvuvauhdiksi OECD-alueella keskimäärin 3 prosenttia vuodessa. Tämä vastasi myös OECD-järjestön omaa, lyhyemmän aikavälin ennustetta.

Teollisuusmaiden talouskasvu jäi kuitenkin ennusteita selvästi heikommaksi. Vuoden 1991 loppuun mennessä, johon Suomen taloutta

kohdanneiden shokkien systemaattinen tarkastelu tässä yhteydessä pääosin rajoitetaan, oltiin jääty jälkeen runsaat 3 % (kuvio 2). Seuraavina vuosina ennustevirhe on kasvanut vielä lisää. Jos oletetaan yksinkertaisesti, että Suomen tavaroiden ja palvelujen vientikysynnän jousto OECD-alueen tuotannon suhteen on yksi, niin voidaan arvioida, että vientikysyntä jäi alkaneen taantuman vuoksi jo vuonna 1991 noin 3 % ennustettua vähäisemmäksi. Tämä merkitsi 3 miljardin markan vientitulojen menetystä tuona vuonna. Arvio on varovainen, koska useissa tutkimuksissa Suomen viennin kysynnän jousto ulkomaisen taloudellisen aktiiviteetin suhteen on mitattu ykköstä suuremmaksi.

Kansantaloudessa syntyvän sopeutumistarpeen kannalta keskeisiä ovat kuitenkin toteutuneen kehityksen lisäksi myös vientimarkkinoiden tulevaa kasvua koskevat odotukset. Kuten edellä mainittiin, ennen taantuman alkua markkinoiden odotettiin kasvavan noin 3 prosenttia vuosittain. Pitkän aikavälin kasvuarvioita on kuitenkin sen jälkeen korjattu alaspäin. Vuonna 1991 julkaisemassaan keskipitkän aikavälin ennusteessa ETLA oli pudottanut OECD-alueen BKT:n kasvua koskeva arviotaan noin 0.5 prosenttiyksiköllä, 2.5 prosenttiin vuodessa. Tämä ennuste ei ollut mikään poikkeus: täs-

Kuvio 2. OECD-alueen BKT:n volyyymi, 1985=100

mälleen sama luku löytyy myös Valtiovarainministeriön kansantalousosaston keskipitkän ajan arvioissa, joka ilmestyi vuoden 1992 keväällä.

4.3 Vaihtosuhteen heikkeneminen

Vaihtosuhteen muutosten on jo kauan arvioitu olevan eräs suomalaisen suhdannevaihtelun keskeisimpiä lähteitä. Sen merkitystä korostaa piirre, että vaihtosuhteen muutokset, kuten suhteelliset hinnat yleensäkin ovat hyvin vaikeasti ennustettavissa. Useimmiten eri suhdanne-ennusteissa vaihtosuhteen ennustetaan pysyvän tulevaisuudessa likimain sillä tasolla, jonka se ennustetta laadittaessa on saavuttanut. Toisaalta niin 1970- kuin 1980-luvullakin suurimmat vaihtosuhteen vaihtelut ovat olleet peräisin öljyn hinnan muutoksista, ja koska Suomi on tuonut valtaosan tarvitsemastaan raakaöljystä Neuvostoliitosta, bilateraaliaviennin kysyntä on kompensoinut vaihtosuhteen maksutasevaikutuksia. 1990-luvun alun taluskriisin yhteydessä vaihtosuhteen muutokset vaikuttivat maksutaseeseen totuttua voimakkaammin, koska niistä suuri osa oli peräisin länsimarkkinoilta, eikä clearingjärjestelmän kautta syntynyt kompensoivaa vientikysyntää.

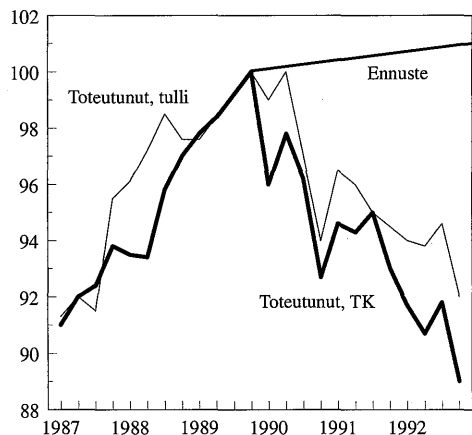
Suomessa vaihtosuhte parani 1980-luvun jälkipuoliskolla noin 15 prosenttia. Tämä lisäsi välittömästi BKT:n reaalista ostovoimaa noin 4 prosentilla. Jos menojen suhteellinen jakautuminen toisaalta tuontiin, toisaalta kotimaisiin tavaroihin ja palveluksiin olisi pysynyt ennallaan, taloudessa olisi voitu kauppataseen tasapainoa heikentämättä voitu ylläpitää noin 15 prosenttia korkeampaa aktiviteetin tasoa kuin ilman vaihtosuhteen paranemista. On ilmeistä, että jokin osa 1980-luvun lopun investointi- ja kulutusboomista velkaantumisineen kaikkineen voidaan selittää sillä, että kansantalous lähti sopeutumaan kohti uutta, "parempaa" maailmantilaa. Tunnettuahan on, että vaihtosuhteen paranemisesta seuraa usein ulkomaisen velkaantumisen jakso, kun korkeampaan reaali-

lojen tasoon liittyvä pääomakanta rakennetaan maahan. Maksutaseanalyysin kielellä voidaan sanoa, että talouksilla on taipumus ylisopeutua vaihtotaseen muutoksiin näiden muutosten aiheuttamien investointivaikutusten vuoksi (ks. esim. *Blanchard ja Fischer* 1989, 58-69).

Vaihtosuhteen paraneminen saavutti huippunsa vuonna 1989. Tässä vaiheessa laadituissa ennusteissa ei ennakoitu vaihtosuhteeseen merkittäviä muutoksia. Esimerkiksi ETLA ennusti kesän 1989 katsauksessaan, että vaihtosuhte paranisi seuraavana viisivuotiskautena edelleen 0.5 prosenttia vuodessa. Toisin kuitenkin kävi. Vuoden 1989 lopusta vuoden 1991 kolmanteen neljännekseen mennessä vaihtosuhte heikkeni noin 5 prosenttia (*kuvio 3*).

Sittemmin vaihtosuhte on heikentynyt vielä lisää, mutta siitä voidaan osa selittää tapahtuneella markan arvon laskulla: devalvoituminenhan vaikuttaa vaihtosuhdetta heikentävästi. Aidosti "ulkoisia" impulsseja etsittäessä voitaneen siten pitää arvioinnin konservatiivisena lähtökohdana sitä vaihtosuhteen poikkeamaa ennustetusta, joka oli syntynyt ennen marraskuussa 1991 suoritettua devalvaatiota. Tämä poikkeama oli noin 6 prosenttia, joka vastaa noin 6 miljardin markan tulonmenetystä.

Kuvio 3. Suomen vaihtosuhte, 1989/4=100

Mikään ennusteita julkaisseista laitoksista ei ennustanut vaihtosuhteen palaamista ennalleen. Tämä merkitsee sitä, että vaihtosuhteen heikkeneminen löi läpi koko painollaan kansantalouden arvioituun ulkoiseen sopeutumistarpeeseen.

4.4 Ulkomaisen koron nousu

Kun pohditaan ulkomaisen velkaantumisen aiheuttamaa räsitusta, ei riitä, että tarkastellaan vain jo kertynyttä velkaa tai näköpiirissä olevia alijäämiä. Ratkaisevassa asemassa on myös se korko, jolla ulkomaista luottoa otetaan, tätä korkoa koskevat odotukset ja odotettu inflaatiovauhti.

Lähi vuosien keskimääräistä korkotasoa koskevissa odotuksissa tapahtuvia muutoksia voidaan tarkastella pitkäaikaisten korkojen avulla. Seuraavassa taulukossa on esitetty tärkeimpien luotonantajamaiden korkotason kehitys vuosina 1989-1992 sekä näiden korkojen keskiarvo, painotettuina likimain Suomen ulkomaisen velan painoja vastaavasti (DEM = 50 %, USD = 30 %, JPY = 20 %). Painotuksessa kaikki EY-valuutoissa otettu velka lisää Saksan markan painoa.

Suomen talouskriisin kärjistymisen aikaan pitkäaikaisten lainojen korot nousivat tuntuvasi varsinkin Euroopan ja Japanin markkinoilla. Vuonna 1992, Suomen talouskriisin jo lauettua, nimelliskorot jälleen alenivat, mutta tähän liittyi myös inflaation selvä hidastuminen. Taulukon keskikoron kehitystä osoittavien lukujen perusteella voidaan tehdä karkea arvio, jonka mukaan "keskimääräinen", Suomen kannalta relevantti pitkäaikaisen korkotaso nousi vuodesta 1989 vuoteen 1991 noin prosenttiyksiköllä. Koska Suomen kansantalouden ulkomainen nettovelka oli vuoden 1990 alkaessa noin 108.3 miljardia markkaa, voidaan koron nousun arvioida sinänsä lisänneen Suomen vaihtotaseen sopeutustarvetta runsaalla miljardilla markalla.

Velkaantumisen kestävyuden näkökulmasta keskeistä on kuitenkin nimenomaan reaali- eikä nimelliskorkojen kehitys. ETLA:n arvioiden

Taulukko 1. Korkotietoja, valtion obligaatiot

	1989	1990	1991	1992
USA	8.5	8.6	7.9	7.0
Japani	5.1	7.4	6.5	4.9
Saksa	7.1	8.9	8.6	8.0
Keskiarvo	7.1	8.5	8.0	7.1

mukaan keskipitkän aikavälin kansainvälistä inflaatiovauhtia koskevat odotukset alenivat noin 1 prosenttiyksiköllä (4 prosentista 3 prosenttiin vuodessa). Kaiken kaikkiaan ei ole epärealistista arvioida, että odotettu reaalkorko oli vuodesta 1988 vuoteen 1991 mennessä noussut noin 2 prosenttiyksiköllä, eli noin kolmesta lähelle 5 prosenttia. Hintaennusteita ei kuitenkaan ole laadittu Suomen velanoton maajakauman mukaisina, joten varovaisuuden vuoksi seuraavassa oletetaan, että odotetun reaalkoron nousu mainittuna aikana oli vain 1.5 prosenttiyksikköä.

5. Ulkoiset impulssit suhteessa vuoden 1989 perintöön

Edellä on kvantitatiivisesti arvioitu Suomen talouteen 1990-1991 vaikuttaneiden epäsuotuisien tekijöiden vaikutuksia. Kun nämä arviot yhdistetään, päädytään seuraavaan karkeaan laskelmaan:

Laskelma osoittaa, että vuosina 1990-1991 tapahtuneet ulkoiset shokit heikensivät Suomen ulkoista tasapainoa noin 20 miljardilla markalla. Tämä 20 miljardia on vuositason vaikutus vuonna 1991. Koska shokkien vaikutus ulkoiseen tasapainoon nähtiin pysyväksi, tulevaisuudennäkymissä tapahtunut muutos edellytti tuonnin pysyvää alentamista 18 prosentilla vuonna 1989 ennustetun (sinänsä huonon) ulkoisen tasapainon saavuttamiseksi. Syntyneestä

Taulukko 2. Ulkoisten shokkien vaikutus Suomen ulkoiseen tasapainoon vuosina 1990-91

Ulkoinen tekijä	Vaikutus vuonna 1991, mrd.mk	Osuus shokkien yhteisvaikutuksesta, %	Sopeutumistarve, suhde tuonnin arvoon, %
Idänkauppa	-9.0	45.0	-8.0
Vaihtosuhte	-6.0	30.0	-5.0
Länsitaantuma	-3.0	15.0	-3.0
Korko	-1.5	7.5	-1.0
Kasvuodotukset	-0.5	2.5	-1.0
Yhteensä	-20.0	100.0	-18.0

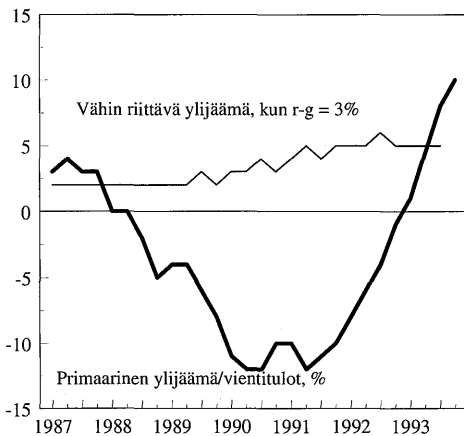
tuonnin sopeutumistarpeesta vajaa puolet johtui idänkaupan supistumisesta, toisen puolen jakaantuessa vaihtosuhteen heikkenemisen, länsimarkkinoiden taantumana ja kansainvälisten reaalkorkojen nousun vaikutuksiin.

Shokkien tuloksena syntynyt tuonnin supistumistarve, 18 prosenttia, toteutui varsin tarkoin heti kriisin alussa. Tavaroiden ja palvelujen tuonnin volyyymi supistui noin 20 prosenttia aikana 1989-1991. Osa tästä tapahtui kokonaiskysynnän vähenemisen, osa sen siirtymisen tuloksena. Koska reaalin BKT supistui

vähemmän kuin tuonti, "vain" noin 7 prosentilla, taloudessa selvästikin tapahtui melkoista kysynnän siirtymistä tuonnista kotimarkkinoille jo ennen vuoden 1991 devalvaatiota. Koska tuonnin supistuminen oli tapahtuneiden shokkien kannalta riittävää, talouden primaarinen vientialijäämä ei tapahtuneista suurista shokeista huolimatta enää vuoden 1989 lopun jälkeen merkittävästi heikentynyt (kuvio 4). Se seikka, että shokkien ulkoista tasapainoa heikentävä vaikutus ei kotimaisen kysynnän nopean sopeutumisen vuoksi koskaan näkynyt maksutasetilastoissa, ehkä selittää miksi niiden vaikutus ei ole hallinnut kriisin syistä käytyä keskustelua. Kriisin syinä on sitävastoin useissa puheenvuoroissa nähty ne kotimaiset ilmiöt, jotka liittyivät kotimaisen kysynnän nopeaan sopeutumiseen.

Suoritettu arviointi osoittaa, että tapahtuneiden ulkoisten häiriöiden suuruus riittää varsin hyvin selittämään talouskriisin rajuuden, ainakin karkealla makrotasolla arvioiden. Vuosien 1990-1991 ulkoisten häiriöiden vertailu nousukaudelta periytyvään sopeutustarpeeseen on jonkin verran ongelmallisempi tehtävä kuin shokkien mittaaminen sinänsä. Syynä ovat vaikeudet tuon "perityn" rakenteellisen vajeen arvioinnissa. Jos hyväksyttäisiin Valtiovarainministeriön vuonna 1989 esittämä tavoite, jonka mukaan tuolloin nähty sopeutustarve oli noin 4 miljardia markkaa, päädyttäisiin tulok-

Kuvio 4. Sopeutumistarve, primaarinen ylijäämä ja sen normitaso

seen, jonka mukaan vuosien 1990-1991 ulkoiset häiriöt olisivat olleet vaikutukseltaan yhteensä peräti viisinkertaiset verrattuna nousukaudelta periytyvään epätasapainoon.

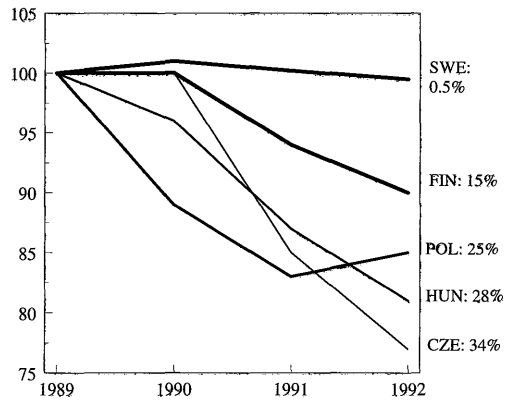
On kuitenkin syytä olettaa, että korkeasuhdanteen vuosien jättämä taakka oli tuota 4 miljardia markkaa selvästi suurempi. *Kuviossa 4* on esitetty toteutuneen primaarisen vientilyijäämän lisäksi myös pienin kestävä primaarinen vientilyijäämä, joka olisi vakiinnuttanut ulkomaisen velan kulloinkin vallinneelle tasolle, jos reaalikoron ja tulojen reaalikasvun erotus olisi ollut 3 %. Tämä johtaa tulokseen, jonka mukaan vuoden 1989 lopussa velan stabilointi olisi vaatinut suhteellisen vientilyijäämän parantamista noin 9 prosenttiyksiköllä, noin 11 miljardilla markalla. Tämä arvio on korkeanpuoleinen, koska siinä käytetty reaalikorko-odotus on ehkä "yläkantiin" verrattuna tuon ajan käsityksiin. Mutta vielä tämäkin arvio johtaa tulokseen, jonka mukaan vuosien 1990-1991 häiriöt olivat noin kaksi kertaa suuremmat kuin nousukauden aiheuttama maksutaseen epätasapaino.

6. Onko lama ulkomaista alkuperää?

Suoritettujen tarkastelujen perusteella ei voida varmuudella sanoa, että Suomen nykyiset taloudelliset vaikeudet olisivat peräisin ulkomaisista tekijöistä. Tärkein johtopäätös on sitä vastoin, että taloutta koetelleet ulkoiset muutokset ovat olleet kyllin voimakkaita aiheuttaakseen koetun syvyyisen taantuman - ehkä syvemmänkin, ellei kysynnän siirtymää pois tuonnista olisi tapahtunut niin paljon. Lisäksi näyttää siltä, että jos nousukaudelta perityt tasapainottomuudet tiivistetään niiden aiheuttamaan vaihtotaseen vajeeseen, niin tuo vaje on selvästi pienempi kuin vuosien 1990-1991 häiriöiden vaikutukset.

Jos Suomen taloudelliset ongelmat ovat merkittävilta osaltaan ulkomaista alkuperää,

Kuvio 5. BKT:n volyymin kehitys eräissä maissa

miksi Suomen talouskriisi on syvempi kuin useimmissa muissa maissa? Eikö tämä osoita, että vaikeudet ovat suurelta osalta kotoperäisiä? Suomalaiset mielellään korostavat Suomen talouden kuulumista läntisten teollisuusmaiden perheeseen ja koettavat aktiivisesti unohtaa sen merkityksen, mikä idänkaupalla on Suomelle ollut. Historiallisista syistä johtuen suomalaiset eivät mielellään halua tulla luokitelluiksi samaan ryhmään Puolan, Tshekkoslovakian tai Unkarin kanssa, niinkuin käy, jos tarkastelee sitä, mitä Euroopan eri kansantalouksissa on tapahtunut Neuvostoliiton taloudellisen vaikutuspiiriin hajottua. Tällainen tarkastelu voisi kuitenkin tuoda hyödyllisen lisän laman kotoperäisyydestä käytyyn keskusteluun.

Kuviossa 5 on verrattu kokonaistuotannon kehittymistä eräissä pienissä Euroopan maissa vuodesta 1989 vuoteen 1992. Siihen on myös merkitty kyseisten maiden riippuvuutta neuvostokaupasta kuvaava tunnusluku, Neuvostoliittoon suuntautuneen viennin osuus ko. maan koko viennistä vuonna 1988. Kuvioista huomataan, että 1990-luvun alun kriisi on koetellut tarkasteltuja maita sitä kovemmin, mitä merkittävämpää osaa vienti Neuvostoliittoon

merkitsi niiden ulkomaankaupassa. Tarkastelun tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että Ruotsi, jossa 1980-luvun lopulla koettiin samantapainen, pankkiluotoilla rahoitettu kiinteistö- ja pörssisuhdanne kuin Suomessa, ei vielä 1990-luvun alussa kokenut läheskään yhtä suurta taloudellista takaiskua kuin Suomi, jonka makсутasetta idänkaupan romahdus heikensi.

7. Lopuksi

Vaikka olenkin tässä esityksessä halunnut muistuttaa ulkoisten shokkien suuruudesta ja korostaa niiden merkitystä Suomen talouskriisin synnä, en tahdo väittää, että nousukauden ajan taloudenpito olisi ollut virheetöntä tai kriisijalan talouspolitiikka olisi onnistunut täydellisesti. Päinvastoin - henkilökohtainen käsitykseni on, että suuri osa niistä taloudellisista ja yhteiskunnallisista vaikeuksista, joita sopeutuminen uuteen ulkoiseen tasapainoon on aiheuttanut, olisi voitu välttää, mikäli erilaiset riskit olisi korkeasuhdanteen vuosina paremmin arvioida ja jos talouspolitiikan eri lohkot olisivat kriisin tullen pelanneet paremmin yhteen. Kuten alussa totesin, näitä asioita käsittelevä tutkimus on suomalaisen ekonomistikunnan tärkeimpiä tehtäviä. Mutta toivon, että käynnistymässä oleva tutkimus antaa maksutasenäkökulmalle sille kuuluvan merkityksen.

Kirjallisuus

- Blanchard, O. ja Fischer, S. (1989) *Lectures on Macroeconomics*. MIT Press, Cambridge (Mass.).
- Bordes, C., Currie, D. ja Söderström, H. (1993) *Kolme arviota Suomen talouskriisistä ja talouspolitiikasta*. Suomen Pankki C:9, Helsinki.
- Cohen, D. (1991) *Private Lending to Sovereign States: A Theoretical Autopsy*. MIT Press, Cambridge (Mass.).
- ETLA (1989) Suhdanne. Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, Helsinki.
- ETLA (1990) Suhdanne. Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, Helsinki.
- Honkapohja, S., Koskela, E. ja Paunio, J. (1993) *The Crisis of the Finnish Economy. Helsingin Yliopiston kansantaloustieteen laitoksen keskustelualoitteita* No. 351. Helsinki.
- Kajaste, I. (1992) *Soviet Trade and the Finnish Economy. Ministry of Finance Economics Department, Discussion Paper* No. 33. Helsinki.
- Krugman, P. (1988) *External Shocks and Domestic Policy Responses*. Teoksessa Dornbusch, R. ja Helmers, F.L., *The Open Economy: Tools for policymakers in developing countries*. Oxford University Press, New York.
- OECD (1992): *Finland, OECD Economic Surveys*, Paris.
- Tarkka, J. (1993) *Onko suhdannepolitiikka vain tahdon asia? Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 1993:2.
- TTT (1989) *Katsaus. Työväen Taloudellinen Tutkimuslaitos*, Helsinki.
- TTT (1990) *Katsaus. Työväen Taloudellinen Tutkimuslaitos*, Helsinki.
- VM (1989a) *Talouden näkymät vuoteen 1994*. Valtiovarainministeriö, Helsinki.
- VM (1989b) *Taloudellinen katsaus 1989*. Valtiovarainministeriön kansantalousosasto, Helsinki.
- VM (1992) *Talouden näkymät ja talouspolitiikan linjat vuoteen 1996*. Valtiovarainministeriö, Helsinki.